

AYNUR XƏLİLOVA

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

NƏSİMİDƏN GƏLƏN GÖRÜNƏN VƏ GÖRÜNMƏZ YOLLAR

İmadəddin Nəsimi Azərbaycan ədəbi-fəlsəfi düşüncə tarixində müstəsna xidmətləri olan, klassik yazılı ədəbiyyatımızın fərqli istiqamətdə inkişaf və zənginləşməsində böyük rol oynayan dahi filosof-şairdir. Hürufilik təriqətində ustadı Fəzlullah Nəimidən sonra mürid statusunda olan Nəsiminin müridləri, demək olar ki, bütün İslam-Şərq ölkələrində bərqərar olaraq onun ideyalarını və əsərini yaymış, bu böyük hürufi ideoloqu sözügedən təlimin ideya-fəlsəfi əsaslarını öz güclü bədii-estetik və ruhi-psixoloji təsir gücünə malik əsərlərində bəyan etmiş, fəlsəfi-ürfani baxışları, dərin semantik tutumu ilə yanaşı, poetik bənzərsizliyə malik ecazkar bədii yaradıcılığı onu ustadından daha geniş əhatədə tanıtdırmışdır:

*Bulmuşam Həqqi, Ənəlhəqq söyləyəm,
Həqq mənəm, Həqq mənədir, Həqq söyləyəm (6, 289).*

Güclü əqidə və bədii-fəlsəfi düşüncə sahibi olan İmadəddin Nəsimi öz zamanından bu günə kimi böyük ehtiram və heyranlıqla anılmış, insanların qəlbində bu böyük şəxsiyyətə qarşı bənzərsiz rəğbət hissi formalaşmışdır. Bu kontekstdə Nəsiminin ədəbi-fəlsəfi və ictimai fikir tariximizdə rolu və təsiri, əsasən, üç istiqamətdə gerçəkləşmişdir:

1. Nəsimi Azərbaycan klassik yazılı ədəbiyyatının nəhəng simalarından biri kimi.
2. Nəsimi hürufizm təriqətinin böyük ideoloqu kimi.
3. Nəsimi, onu gözləyən əzablı və dəhşətli ölümə rəğmən, əqidə və idealları uğrunda sonadək dönməz mübarizə aparan və öz şərəfli ölümü ilə də bu ideallara xidmət edən möhkəm əqidə sahibi, fədakar və sadıq ilahi eşq aşiqi kimi.

İmadəddin Nəsiminin şəxsiyyəti və irsi Azərbaycanda və digər İslam-Şərq ölkələrində özündən sonra gələn bir çox sənətkarlar üçün örnək və yaradıcılıq qaynağı olmuşdur ki, bunların da içərisində Şah İsmayıl Xətai xüsusi qeyd etmək lazımdır. Hələ 1926-cı ildə fədakar alim Salman Mümtaz “Seyid İmadəddin Nəsimi” adlı araşdırmasında bu barədə yazaraq Şah Xətəinin Nəsiminin faciəsinin anıldığı bir şeirindən nümunə gətirmişdir:

*Mehrü vəfa biri-birindən azdı,
Bəhlul bayquşliyin viranda gəzdi.
Seyyid Nəsimini zahidlər üzdü,
İncinmədi Haqdan gələn cəfaya (12, 148).*

Ümumiyyətlə, “Xətəinin klassik üslublu şeirlərinin uğurlu poetik istiqamət götürməsində və dolğun fəlsəfi məzmun kəsb etməsində Nəsimi ədəbi ənənələrinin əvəzsiz rolu olmuşdur” (8, 40). Yuxarıda sözügedən amillərlə yanaşı, heç şübhəsiz ki, bu təsirin əsas səbəbləri sırasında, özündən əvvəl ana dilində əsərlər yazılmasına rəğmən, Nəsiminin yaradıcılığında doğma dilimizə xüsusi önəm verməsi, Azərbaycan dilini ədəbi dil statusunda kamil bir şəkildə təqdim etməsi, anadilli poeziyaya yeni siqlət, mübarizlik ruhu və ictimai-fəlsəfi tutum gətirməsi də mühüm faktorlar olmuşdur. Azərbaycan dilini dövlət dili elan edən qüdrətli hökmdar-sərkərdə, sufi şeyxi və klassik ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndəsi Şah İsmayıl Xətaiyə bu amillər, təbii ki, təsirsiz ötürməyə bilməzdi. Xətəinin əsərlərində İmadəddin Nəsiminin və Həllac Mənsurun adlarına uyğun məqamlarda dəfələrlə müraciət olunmuş (“Ənəlhəqq sirrini aldım Mənsurdan, // Məhəbbət kəmərin ərkindən aldım” (14, 337); “Könlünə gətirmə şəkk ilə güman, // Seyid Nəsimiyə de, ol oldu şan. // Tanrı ilə min bir kəlmə danışan, // Əli Mədinədə, Musa Turdadır” (14, 343)...), hürufilik təriqətinin “Ənəlhəqq” fəlsəfi-ürfani ideyası səsləndirilmiş, Nəsimi yaradıcılığından çeşidli aspektlərdə bəhrələnmələr öz əksini tapmışdır. Bir sıra şeirlərini İmadəddin Nəsiminin şeirlərinə nəzirə olaraq qələmə alan Xətəinin poeziyasında Nəsiminin təsiri, poetik ruhu o qədər güclü şəkildə diqqəti çəkir ki, ilk baxışdan onları bir-birindən ayırır fərqləndirmək bəzən qeyri-mümkün ola bilər.

Nəsiminin aşiq yaradıcılığına həm bilavasitə, həm də bilvasitə gerçəkləşən xüsusi təsiri olmuşdur ki, burada da xalq ədəbiyyatına böyük önəm verən, aşiq sənəti ilə qarşılıqlı bağlılığı olan Şah İsmayılın da ayrıca rolu vardır. Bu kontekstdə filosof-şairin məhz Xətaiyə təsirindən bəhs

etməyimiz təsadüfi deyildir.

Nəsiminin irsində səciyyəvi əlamətlərinə görə xalq yaradıcılığına yaxın bir sıra örnəklər mövcuddur ki, bu kontekstdə də onun dördlük biçimində yazdığı şeirləri, xüsusilə, fərqlənir:

*Xeyli müddətdir ki, dərdin məndədir,
Dil sənə bir boynu bağlı bəndədir.
Saldı hicranın ayağımdan məni,
Sən bilirsən, indi mürvət səndədir (6, 269).*

*Bivəfa dünyadan usandı könül,
Yox dedi, dünyanı yox sandı könül.
Düşdü eşqin oduna, yandı könül,
Vəhdətin qəndabına qandı könül (6, 288).*

Nəsimi xalq yaradıcılığından bəhrələndiyi kimi, şifahi xalq ədəbiyyatında və onun xüsusi və orijinal bir qolu olan aşiq yaradıcılığında da bu böyük sənətkardan zaman-zaman faydalanmalar olmuşdur. Aşiq yaradıcılığında Nəsiminin şəxsiyyəti, sənətkarlığı və fəlsəfi-ürfani bilim adamı olması amillərinə münasibət həm ayrı-ayrılıqda, həm də eyni müstəvidə gerçəkləşmişdir. Nəsiminin irsi mövzu, ideya-məzmun, poetik biçimlənmə, mənalandırma, səciyyəvi bədii ifadə vasitələri, rədif, xitab, cinas və s. baxımından aşiq yaradıcılığının inkişafında və daha da zənginləşməsində özünəməxsus rol oynamışdır. Sarı Aşiq, Xəstə Qasım, Hüseyn Şəmkirli, Aşiq Ələsgər, Molla Cuma, Növrəs İman kimi ustad aşıqların poeziyasında Nəsiminin təsiri daha aydın və çeşidli aspektlərdən müşahidə olunmaqdadır:

*Mən aşiq soyilandır,
Şahmar da soy ilandır.
Nəsimi tək bu Aşiq
Yolunda soyulandır.*

Daha çox bayatı ustası kimi tanınan, nakam məhəbbəti və faciəli həyatı rəvayətlərə, dastana çevrilən Sarı Aşığın sözügedən cinas bayatısında Aşiq məhz nakam sevgisinə işarə edərək, həm acı taleyin ona çəkdiyi ağır və əzablara görə, həm də bunlara rəğmən, sevgisinə sədaqətinə görə özünü əqidəsi yolunda dərisi soyularaq edam olunan İmadəddin Nəsimiyə bənzədir.

Maraqlıdır ki, Nəsimiyə və Həllac Mənsura müraciət təcnislərdə, nisbətən, daha çox müşahidə olunur. Məsələn, Aşiq Ələsgərin rədiflə yanaşı, hər bəndinin özünün də ayrı-ayrılıqda daxili cinaslar əsasında qurulduğu “A yəməndədi” təcnisinin ikinci bəndində işlənən “Nəsimi” adı özündən əvvəlki misralardakı ifadələrlə cinas yaratmışdır:

*Bir sazım var, yox pərdəsi, nə simi,
Onu çalıb kim tərpadər nə simi?
Firdovsi, Füzuli, Hafiz, Nəsimi –
Onlar da yazdıqı, ayə, məndədi (1, 159).*

Molla Cumanın sevgilisi İsmi-Pünhana müraciətlə söylədiyi “Çıxart” rədifli təcnisində isə aşiq yaşadığı həsrətin, kədərini ağırlığından düşdüyü çarəsiz vəziyyəti Həllac Mənsurun dara çəkilmə məqamına bənzədir:

*Yay oldu qamətim əgilə-gilə,
Qatışdım torpağa a gilə-gilə.
Axıtdın göz yaşım a gilə-gilə,
Mənsurtək düşmüşəm, di dardan çıxart (9, 398).*

Qeyd edək ki, aşiq yaradıcılığında Həllac Mənsurun xatırlanması, uyğun məqamlarda müəyyən müqayisə və bənzətmələr aparılması bu şəxslə bağlı bəlli hadisə-əhvalatlarla, müxtəlif rəvayətlərlə əlaqədar olmaqla yanaşı, həm də poeziyasında onu dəfələrlə yad edən (“Mənsuri-eşq olub verir isə Nəsimi can, // Anın muyini ayəti “nimən-nəsir” ola” (5, 35); “Hər kim Mənsur oldu, çıxdı şahı-eşqin darinə” (5, 71); “Dərə çıx, yan, ey “ənəlhəqq” söyləyən Mənsur, əgər // Axirət darindən istərsən salamat darini” (5, 102); “Mənsur ənəlhəqq söylədi, həqdir sözü, həqq söylədi” (5, 342)...) Nəsimidən gəlmə bir ənənədir. Bu isə nümunələrdən də gördüyümüz kimi, müxtəlif münasibətlərlə gerçəkləşmişdir. Məsələn, Molla Cuma İsmi-Pünhanı xatırladan yerləri nəzərdə tutaraq – “Mənsur kimi qollarımı bağlayıb // Məni dərə çəkən yerdi bu yerlər” (9, 131), – söyləməklə məndə daha emosional-ekspressiv təsir yaratmışdır. Başqa bir şeirində isə özü də daxil olmaqla nakam məhəbbətə tutuşan sevgililərin taleyi, müxtəlif dastan qəhrəmanları... haqqında bəhs edən Cuma Mənsuru uğrunda dara çəkiləcək dərəcədə eşqinə sadiq aşiq kimi təsvir edir:

*Tutmuşdu eşqin bərkini,
Oxudu farsı, türkini.
Mənsur darda can tərkinə
Qılı dolana-dolana" (9, 472).*

Ümumiyyətlə, aşiq ədəbiyyatında obrazın, xüsusən də aşıqın daxili-mənəvi, ruhsal və fiziksəl halının lirik-psixoloji və dramatik təsvirində təqdimatın daha güclü alınması üçün Həllac Mənsur və İmadəddin Nəsiminin mübarizliyi, dönməzliyi, sadiqliyi, İlahi eşq və əqidə uğruna çəkdikləri əzablar, məhrumiyyətlər və edam olunmaları diqqətə çatdırılır, müqayisə və bənzətmələr aparılmaqla obrazlı-poetik və emosional-ekspresiv təsir yaradılır. Xətai onların hər ikisinin edam faktını eyni mətn daxilində anaraq yazılı ədəbiyyatımızda bu baxımdan maraqlı poetik nümunə yaratmışdır:

*Şah Xətai, didarə bax,
Mənsur ipin boynuna tax.
Nəsimi oldu Haqla haqq,
Ol üzülən dərisidir (13, 41).*

Numerologiya və hürufat elminə dərin bələd olan İmadəddin Nəsimi əsərlərinin bir çoxunu həm də bu elmlərdən hasil etdiyi bilgi əsasında yaratmışdır. Söz, hadisə, fikir və mənanın hər fə və rəqəmlərlə şifrələnmiş kodlar şəklində ifadəsindən, müəmma, təriqət simvolikası, mücərrəd poetik mənalandırma və dərin fəlsəfi tutuma malik olmasından dolayı Nəsimi şeirinin, Nəsimi sözünün tam mənasında idrakı qeyri-mümkündür:

*Heç kimsə Nəsimi sözünü fəhm edə bilməz,
Bu, quş dilidir, bunu Süleyman bilir ancaq (5, 41).*

Aşiq şeirinin böyük əksəriyyətlə dini-tarixi mövzuda olan müəmma, bağlama-qıfılənd poetik biçimlərində Nəsimidən bəhrələnmə inkarolunmazdır. Nəsimi yaradıcılığından gəlmə müəmma, bağlama-qıfılənd poetik biçimləri zaman içərisində aşiq poeziyasında qərarlaşaraq mükəmməl nümunələrlə ortaya çıxmış, el arasında "deyişmə" adlanan saz-söz sınağının strukturunda ən çətin mərhələlərdən biri, bəlkə də birincisi kimi oturmuş və stabil mövqe qazanmışdır. Dərin fəlsəfi-ürfani semantik tutuma malik bu şeirlər müəllifdən varlıq və mövcudiyyət, dini-tarixi hadisə-əhvalatlar,

əfsanə və rəvayətlər, İslam dini, "Qurani-Kərim", təəvvüf-təriqət simvolikası, "əlif-lam" və əbcəd hesab sistemi ilə bağlı əhatəli bilgi və dünyagörüş tələb edir. Çünki bu qəbildən olan örnəklər mövzu, məzmun-mündəricə, struktur və poetik-funksional mahiyyət etibarilə, demək olar ki, sözügedən istiqamətdə olan bilgilər üzərində qurulur:

*Hikmət məqamında əyləşən alim,
Əzəl mənə Yamənhudən xəbər ver.
Ərşin sütunundan, Mehrac evindən,
Söz nə keçdi, göfti-gudən xəbər ver (3, 31).*

Bu kontekstdə Nəsiminin aşiq poeziyasına təsiri aydın şəkildə müşahidə olunur. Təsədüfi deyil ki, professor Məhərrəm Qasımlı ustad sənətkar Xəstə Qasım Tikmədaşlının böyük əksəriyyəti indiyə qədər açılmamış qalan müəmma, bağlama-qıfıləndlərini, xüsusilə şərh olunması çətin olan işarəvi rəqəmlərin yaratdığı mənzərə baxımından Nəsiminin sözügedən kontekstdə olan şeirlərlə müqayisə edir (Bax: 3, 15-16). Bu baxımdan hər iki sənətkarın yeddi rəqəmi üzərində qurulmuş poetik nümunələrinin tutuşdurması maraqlı doğurur.

İmadəddin Nəsimi:

*Kirpiyin-qaşınla zülfündür yedi,
Yer yedivü, göy yedi, sən də yedi.
Nə səbəbdən həftənin adı yedi,
Bunda hikmət vardır, müşahəfə yedi (4, 143).*

*Yedidir, dörd yedidən bir yedidir,
Yüz igirmi dörd yenə üç yedidir.
Evi bir, bacası yedi, babı üç,
Əhli-beyt ilə özü on yedidir (6, 273).*

Xəstə Qasım:

*Oyandı sünbüllər, səcər gətirdi bar,
Orda min bəşər var, yeddi sin bilər.
Bu yazan ustadın nə xoş xətti var,
Yazıbdı mim üstə yeddi sin, bilər.*

*Sevdiciyim övliyadı, vəlidi,
Sərrafın dəstində düddü, ləlidi.
Mənim fikrim-zikrim ancaq Əlidi,
Ər odur ki, o, lamnan yeddi sin bilər.*

*Mən Xəstə Qasımam, yeddi sin billəm,
Ayə oxuyuram, yeddi sin billəm.
Qafı öyrənmişəm, yeddi sin billəm,
Söz odur, yeddinin yeddinin bilər (3, 52).*

Yaradıcılığında, həmçinin, klassik yazılı poeziyadan bəhrələnən Növrəs İmanın da “şeyr sistemi İmadəddin Nəsimi, Xəstə Qasım poeziyasındakı əbcəd hesabı, hürufat işarələri, rəqəmdə sözün, sözdə rəqəmin örtülü təqdimatı və s. maneraların mürəkkəb mənzərəsi kimi” (11, 11) görünür:

*Bir şəhərdə altı dərviş, onun pak əsası var,
Daş gətirib kərpic verən on nəfər bənnası var.
Qırx səkkiz min səkkiz yüz səksən səkkiz sərvəri,
On iki min iki yüz quldu, haqdan nişanəsi var (11, 84).*

Yaxud:

*Bir ağacda üç budaq var, beş gilə,
Cəm eylədim, oldu tağı on yeddi.
On yeddi bəndi var, on yeddi camı,
Hərdən nuş eyləyir sağı on yeddi (11, 104).*

Professor Qəzənfər Paşayevin də qeyd etdiyi kimi, “Nəsiminin “bağ-lamalar”ına rübailərində (dördlük biçimində yazdığı şeirlərdə – Aynur Xəlilova) daha çox təsadüf edilir”.

Nəsiminin aşiq yaradıcılığına təsirlərindən biri də “əlif-lam” şeyr biçimidir ki, bu da xüsusi bir sistem əsasında qurulur və böyük əksəriyyətlə dini-tarixi mövzuda olur. Bəzən “hürufatnamə” də adlanan “əlif-lam” – ərəb əlifbasındakı hərflərin ardıcıl sıralanması və hər bir hərfin ayrı-ayrılıqda rəmzi-məcəzi şəkildə mənalandırılması sistemi üzərində biçimlənir. Mənalandırılmada mütləq şəkildə eyni istiqamət olmayıb, hər bir sənətkarın fərdi və fərqli yanaşması əsas alınır. Nümunələrə diqqət yetirək. İmadəddin Nəsimi:

*“Əlif” – Allah, sidrə boyun münəhadır müntəha,
Çün cəmalındadır ərrehman ələl-ərş istiva.
“Bey” – bilindi qəddinin həddi nə miqdar olduğu,
Bildilər kim, tuləhu sittun zərən fışsəma.
“Tey” – Türabilər əlində Zülfıqar şəmşirü tiğ,
Fəzrəbu buyruldu Həqdən, həm buyurdu Mustafa... (6, 215)*

Aşiq Ələsgərin “əlif-lam”ı dini-təsəvvüfi səciyyəli olub Allahın birliyinin, gözəl sifətlərinin və İslam dininin vacib məqamlarının ifadəsi ilə mənalandırılır: “İbtidada “Əlif” – Allah, // “Be” – birliyə dəlalətdi. // “Te” – təkdi vahidi-yekta, // Arif bu elmə bələddi... // “Xe” – birdi xaliqi-əkbər, // “Dal” – doğru doqquz fələklər. // “Zal” – zikr eylə dildə əzbər, // “Re” – rəsulumuz Əhməddi” (1, 41).

Molla Cumanın “əlif-lam”ı isə aşığın sevdiyi qızın tərifinə və ona olan sevgisinin izharına həsr edilmişdir: “Əlif” – əlin ver əlimə, // Gedək bizim ellərə, qız. // “Bey” – baxıb güvənirəm // Üzündəki tellərə, qız. // “Tey” – təməmət tərifini, // Mən yayıram dillərə, qız. // “Sey” – saçın güləbatın, // Burub tökmüş dallara qız...” (10, 166).

Bu sistemin ərəb hərflərinin əksinə – axırdan əvvələ sıralanması və rəmzi-məcəzi, poetik mənalandırılması əsasında qurulan “tərs əlifba” (“Yey” – yüzün mahiyyətidir ələmə nuri-nəcat, // “Lam-əlif” – lareybə illə vəchəhü ana cəhat. // “Hey” – hilalın qabü-qövseyin, qaşların mehrəbdir, // “Vav” – vəhdət nuru üzün, saçların vəl-mürsəlat...” (6, 223)) biçimi də aşiq poeziyasına məhz Nəsimi yaradıcılığından keçmişdir.

Aşiq poeziyası Nəsiminin təcnis sənətkarlığından da bəhrələnmiş, onun yüksək həssaslıq və bədiiiliklə yaratdığı cinaslar ustad aşıqlar üçün sözdən istifadə və sözün mənalandırılma manerasının nümunəsi olmuşdur:

*Bir xədəng atdıqda yara kirpiyin,
Min cigər dilər ki, yara kirpiyin.
Bağrıma çox vurdu yara kirpiyin,
Yaxındır kim, yara, yara kirpiyin (6, 283).*

Gördüyümüz kimi, böyük mütəfəkkir-şair İmadəddin Nəsimi aşiq ədəbiyyatına da təsir göstərmiş, onun daha da inkişaf edib zənginləşməsində özünəməxsus rol oynamışdır. Bütün bunların nəticəsidir ki, aşiq ədəbiyyatında hürufizm təliminə və Nəsimi yaradıcılığına məxsus söz-terminlərə, poetik ifadələrə, rəmzlərə, hürufizmin ideya-fəlsəfi əsaslarını

bəlləndirən sözlərə də kifayət qədər rast gəlinir.

Adını Azərbaycan ədəbi-fəlsəfi və ictimai düşüncə tarixinə böyük hərflərlə yazan İmadəddin Nəsimi İnsanı yaradılmışların ən kamil nümunəsi kimi dəyərləndirdi. “Onun qəzəlinin lirik qəhrəmanı kainata sığmaz bir “Mən”in daşıyıcısı oldu” (2, 44-46). Akademik İsa Həbibbəyli məhz bu önəmli məqamla bağlı yazır: “Nəsimi yaradıcılığında ilhamla vəsf olunan kamil insan obrazı orta əsr Azərbaycan şeirində ən yüksək zirvəni fəth etmiş insan heykəlidir... İmadəddin Nəsimi özü də görkəmli bir şair-mütəfəkkir olaraq kamil insan obrazının qüdrətli yaradıcısı olan böyük sənətkar abidəsidir” (7, 29).

Bəzən bu dünyada verilən ölüm, edam fərmanı Tanrı dərgahında təkcə ilahi aləmdə deyil, həmçinin, maddi aləm üçün də əbədi ruhi-mənəvi yaşam hökmü ilə əvəzlənir, həmin şəxs ruhsal ucalıqla, şəhidlik məqamı ilə mükafatlandırılır! Uca Tanrının seçilmiş bəndələrindən olan, “Dünya duracaq yer deyil, ey can, səfər eylə” deyərək Həqqi bulub “Vəhdətin şəhrində seyrən eyləyən”, “Əbədiyyət üfûqündə doğan Günəş” kimi parlayaraq yaddaşda milli-mənəvi dəyər statusunda əbədiyyən qərarlaşan dahi İMADƏDDİN NƏSİMİ kimi!

*Vəhdətin şəhrində seyrən eylərəm,
Mən səni cismimdə heyran eylərəm.
Sırrımı aləmdə pünhan eylərəm,
Adəmi həm Həqq, həm İnsan eylərəm!*

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri, dastan-rəvayətlər, xatirələr... (toplayıb tərtib edən, ön sözün və qeydlərin müəllifi İslam Ələsgər). Bakı, Şərq-Qərb, 1999.
2. Azadə Rüstəmov. Seçilmiş Əsərləri. 2 cildə, II cild (tərtib edən Fəridə Əzizova). Bakı, Elm, 2014.
3. Xəstə Qasımın dastanı (nəşrə hazırlayan Məhərrəm Qasımlı, təqdim edən Aşıq Hüseyn Qoşqarlı). Bakı, 2018.
4. İmadəddin Nəsimi. Rübilər (tərtib edən Cahangir Qəhrəmanov). Bakı, Azərənşr, 1973.
5. İmadəddin Nəsimi. Mən bu cahana sığmazam (ön söz, tərtib, şərh, lüğət və redaktə Əlyar Səfərlinindir). Bakı, Gənclik, 1991.
6. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə, II cild (tərtib edən Həmid Araslı). Bakı, Lider nəşriyyat, 2004.
7. İsa Həbibbəyli. Ədəbi şəxsiyyət və zaman. Bakı, Elm və təhsil, 2017.

8. Məhərrəm Qasımlı. Şah İsmayıl Xətəinin poeziyası. Bakı, Elm, 2002.
9. Molla Cuma. Əsərləri (toplayıb tərtib edən Paşa Əfəndiyev). Bakı, Şərq-Qərb, 2006.
10. Molla Cuma. İsmi-Pünhan (tərtib edən Məhərrəm Qasımlı, Elman Əzizov). Bakı, 2016.
11. Növrəs İmanın dastan-hekayəti (nəşrə hazırlayanlar Məhərrəm Qasımlı, Altay Məmmədli, təqdim edən Seyid İsmayıl ağa, Hüseyn Qoşqarlı). Bakı, 2019.
12. Salman Mümtaz. Azərbaycan ədəbiyyatının qaynaqları. Bakı, Yazıçı, 1986.
13. Şah İsmayıl Xətai. Səzım. Bakı, Gənclik, 1973.
14. Şah İsmayıl Xətai. Əsərləri (tərtib edən Əlyar Səfərli, Xəlil Yusifli). Bakı, Şərq-Qərb, 2005.

SUMMARY

BECAUSE TODAY NASIMI IS THE DOMINEER OVER LOVE IN THE WHOLE WORLD

Keywords: Imadeddin Nasimi, Hurufism, ashug creativity, baglama-qifil-bend (a kind of riddle in the form of poem, created by ashugs (Azerbaijani folk singers) and used during contests), literary-philosophical thought, native-language poetry, national-moral value.

Imadeddin Nasimi is a genius philosopher-poet who has exceptional services in the history of Azerbaijani literary-philosophical thought and played a major role in the development and enrichment of our classical written literature. The role and influence of Nasimi in our history of literary-philosophical and social thought was in three ways: 1. Nasimi as one of the great figures of classical Azerbaijani written literature. 2. Nasimi as a great ideologist of the Hufuism. 3. Nasimi, as a firm believer, who fought for his ideals to the end and served those ideals despite of the grievous death that awaited him.

Nasimi's heritage had a major impact on the further enrichment of ashug creativity from the view point of subject, idea-content, character, type, means of expression, etc. The mystery coming from Nasimi's creativity, and the perfect examples of baglama-qifilbends over time have been created in ashug poetry. The influence of Nasimi is more clearly seen in the poetry of master ashugs such as Sary Ashug, Kheste Qasim, Molla Juma, Hussein Shamkirli, Ashug Alasgar, Novras Iman. Imadeddin Nasimi, who raised to the height of martyrdom and left the perfect artistic legacy, is the national and spiritual value of the Azerbaijani people.

